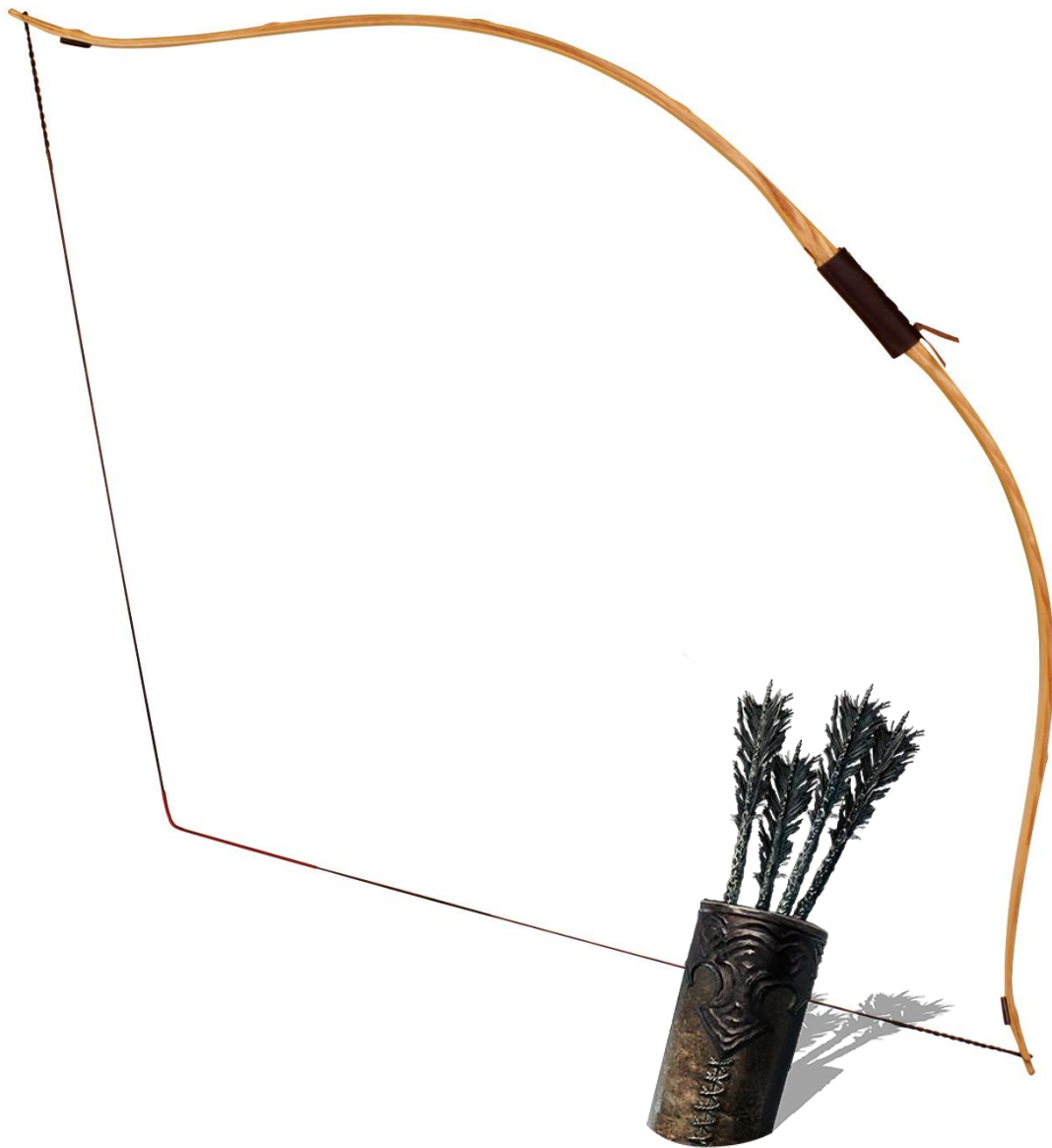

Den talentfulle Heming Unge

Sagnhelten fra Torgar

Kandidatnummer: 10006

Innhold

Innledning og problemstilling	2
Om folkediktning	3
Om tåtter og sagn	4
Ballader	5
Handlingsforløp.....	7
Tåtten om Heming Aslaksson fra Flateyrbok.....	7
Hemingtåtten fra Hauksbok.....	9
Tåtten om Gaute	9
Hemingen og kongen.....	10
Teori og metode.....	11
Olriks episke lover.....	11
Analyse.....	12
Motiver.....	13
Virkemidler og fortellerstemme	14
Komposisjon.....	14
Konklusjon	14
Kilder.....	16

Innledning og problemstilling

Mange har nok hørt om eller lest det sveitsiske sagnet om den legendariske helten Wilhelm Tell, mannen som visstnok skal ha vært en enestående skarpskytter med sin armbrøst. Ikke bare kløyvde han et eple stående på sin egen sønns hode i to med én pil. Hans ulydighet mot den østerrikske guvernøren skal også ha ført til et opprør som resulterte i at Sveits fikk sin uavhengighet som selvstendig konføderasjon på 1300-tallet. Nordmannen Heming Unge derimot, er det nok langt færre som kjenner til. Det til tross for at Heming Unge hadde en nokså lik rolle innenfor et nordisk litterært perspektiv, med unntak av at den politiske dimensjonen selvsagt stiller seg noe annerledes i hans tilfelle. Felles for begge sagnheltene er at det er umulig å kunne fastslå noe sikkert om deres eksistens. Unge utførte den samme bragden som Tell, nemlig å skyte et objekt av en nær slektnings hode ved hjelp av pil, men i dette tilfellet er det snakk om en valnøtt på sin bror, og han gjorde det med bue. I tillegg utkonkurrerte han ifølge sagnene den store Harald Hardråde i flere idrettsgrener.

I denne bacheloroppgaven vil jeg undersøke og sammenligne to islandske tåtter, en færøysk og en norsk kjempeballade, hvorav alle omhandler Heming Unge, for deretter å knytte de opp mot den nordiske folkediktingen, hvor muntlig fortellertradisjon vil være mest vektlagt.

Problemstillingen ser slik ut:

Hvordan har fortellingen om Heming Unge blitt muntlig tradert i Norden?

En tått er enkelt oversatt en «kort fortelling» og denne, samt balladesjangeren vil jeg komme tilbake til i oppgaven. De to tåttene kommer fra islandsk sagalitteratur og heter begge «Hemingtått». De henger sammen slik at der den ene slutter, fortsetter den andre. Disse to vil derfor bli behandlet under ett og sammenlignet opp mot den middelalderske folkevisa fra Færøyene, «Tåttan om Gaute», som for første gang ble utgitt på norsk i 2009, i tillegg den norske kjempeballaden «Hemingen og Harald Kongen», som første gang ble samlet og nedskrevet av Jørgen Moe i Telemark i 1847 (Dokumentasjonsprosjektet, 1997).

Den eldste «Hemingtått» er hentet fra Flateyrbok og ble skrevet ned på begynnelsen av 1300-tallet. Den neste tåttan ble nedskrevet på slutten av 1300-tallet og er hentet ut av

Hauksbok. Ingen av disse to tekstene er mulige å gjengi i sin helhet, da historiske kilder har gått tapt med tiden. Til sammen forteller de likevel en nokså helhetlig historie. Tåttene og kjempeballadene inneholder både likheter og forskjeller, noe som muliggjør en direkte sammenligning av alle innenfor den nordiske folkediktningen. Sammenligningsgrunnlaget vil ta utgangspunkt i kontinuitet og variasjon mellom de ulike tekstene. Hvordan tekstene har gjennomgått muntlig tradering vil altså vektlegges, men også enkelte aspekter ved tekstene, som lyriske og språklige virkemidler, vil bli tatt i betraktning.

Om folkediktning

Aller først i denne oppgaven vil jeg kort forklare hva folkediktning er og hvorfor alle primært tekstene i denne oppgaven kan ordnes inn under dette samlebegrepet.

Ved romantikkens frambrudd i Europa på slutten av 1700- og første halvdel av 1800-tallet ble folkediktningen satt i sentrum (Solberg, 1999, s.108). Den skulle, ifølge den tyske dikteren og filosofen Johann Gottfried von Herder, fornye poesien. Herder mente at folket utgjorde en skapende kraft, og at folk av ulikt opphav kunne prege litteraturen med sin egen karakter, kultur og sitt eget åndsliv. Folkediktning var altså noe som sprang rett ut av folkesjela. Jo villere og friere et folk var, dess mer levende, fri og lyrisk måtte også nødvendigvis diktningen som oppstod iblant dette folket være. Herder drar frem det nordiske folket som idealeksempelen på et vilt og fritt folk. Folkediktning er muntlig traderte, det vil si overleverte, fortellinger, viser og diverse andre småsjangre, og i hovedsak skjedde overleveringene av disse ute i bondesamfunnet (Solberg, 1999, s. 180).

I Norge ble folkediktningen særlig viktig i forbindelse med det nasjonalromantiske prosjektet som skjedde på 1800-tallet (Andersen, 2015, s. 71 – 74). Etter mellomalderen stod Norge kun igjen med eldre norrøne tekster fra den tidligere skriftkulturen som hadde vært, og de, på den tid, nyere tekstene som var sterkt preget av skriftkulturen i unionene med henholdsvis Danmark og deretter Sverige. Mye av det nasjonale, skriftlige materialet hadde altså gått tapt i løpet av middelalderen, særlig den mellomnorske perioden (ca. 1350 – 1500), blant annet på grunn av svartedauden og tapet av skrivekyndige i landet. Det ble derfor startet et større innsamlingsarbeid av det som fantes av muntlig overlevert diktning da det nasjonale og særegne ved Norge ble en viktig del av litteraturen.

Tekstene i denne oppgaven stammer alle fra middelalderen, men tåttene ble til forskjell fra balladene skrevet ned i løpet av 1300-tallet. Det er derfor noe problematisk å se på disse som samme type folkediktning som vi finner i ballader, eventyr, sagn og annen litteratur innsamlet på 1800-tallet. Det finnes likevel gode argumenter for å gjøre nettopp det. For det første har tåttene, i likhet med de ovenfor nevnte teksttyper sitt opphav i muntlig tradering. Den største forskjellen ligger i at mange av tåttene ble nedskrevet mye raskere grunnet den unike sagalitteraturtradisjonen som fantes på Island mellom 1100- og 1400-tallet. For det andre er også tåttenes autentisitet og originalforfatter umulig å si noe om. Mange av tåttene bærer også mange likheter med sagnsjangeren, noe jeg vil komme tilbake til i neste del.

Om tåtter og sagn

I denne delen vil jeg redegjøre for begrepet «tått» og hva det kan romme. I følge Store norske leksikon (2018) er en tått en kort fortelling som er mindre enn en saga, men av samme type. Det nevnes også at de fleste tåtter er innskutt i sagaer. Norrøn ordbok (Heggstad m.fl., 2008, s. 651) avslører at etymologien er av det norrøne ordet for en av trådene i et rep, *þáttr*, men at det i overført betydning kan bety kort fortelling, hvilket jo godt kan passe i en analogi, hvor tåtten blir stående som en del eller et innskudd i en større saga. Sveinbjørn Aursland (1980, s. 7-8) har følgende å si om tåtter:

I framstillingar av norrøn sagalitteratur [...] finn vi [...] nokre kortare forteljingar som ber namnet þáttir i fleirtal (þáttr i eintal). I overleverte handskrifter frå 1200- og 1300-talet er slike småsoger ofte nedskrivne saman med tekstar som fell inn under dei større sagakategoriane. Tætter er særleg rikt representert i kongesagahandskriftene Morkinskinna og Flatejarbók, der dei m.a. har vorte innfatta i større soger om kongar, som også er medaktørar i dei aktuelle tætter. [...] Tætter har òg vorte overleverte i islendingesogehandskrifter [...].

Videre sier Aursland at tåtter som gruppe nok kunne ha vært inndelt etter de samme sjangrene som sagaene er delt opp i. Blant annet nevner han at de fleste tåtter har islandsk hovedperson og handling som er lagt til Island. Han nevner også at det i likhet med kongesagaer finnes «kongetåtter» som omhandler konger i Norge, både i «sagatid» og senere. Likevel mener Aursland at det ikke vil være hensiktsmessig å sette tåttene som egen sjangergruppe inn i én bås. De kan ikke plasseres i hverken den ene eller den andre siden av sagsjangrene, da tekstene befinner seg i en mellomposisjon iblant sjangrene. De historiske og geografiske rammene er skiftende, og de fleste fortellingene har blitt overleverte som selvstendige fortellinger, mens enkelte andre opptrer som integrerte deler av islendingesagaene.

En kategorisering av tåttenes undergrupper kan derimot ha sin hensikt. Herbert Joseph (som sitert i Aursland, 1980, s. 9-10) har fordelt tåttene under fem hovedgrupper, hvor det innholdsmessige fungerer som hovedkriterium. Kort oppsummert dreier det seg om tekster som omhandler eller har følgende funksjoner: islendingen som drar utenlands, religiøse forhold (gjerne overgangen førkristen til kristen religion), kristningskongene Olav Tryggvason og Olav Haraldsson og deres virke, tåtter som ligner fornaldersagaene, og til slutt, ættetåtter med handlingen lagt til Island. Blant mine utvalgte tekster vil den tredje undergruppen være den som gjør seg gjeldende. I begge fortellingene dukker nemlig Olav den hellige opp til hovedpersonens unnsetning, noe jeg vil vise i handlingsreferatene. Det er mulig å se på de to tåttene i denne oppgaven som sagn, da denne sjangeren er en folkelig-historisk fremstilling av muntlige traderte, spesielle hendelser som kan referere til tid og sted i likhet med sagalitteratur, og da følgelig også tåtter (Solberg, 1999, s. 37).

Det er vanligst å dele sagn inn i fire undergrupper (Solberg, 1999, s. 38), men jeg vil kun gå inn på den gruppen som Solberg kaller «historiske segner», da det er denne som er gjeldende for oppgavens utvalgte tekster. Disse sagnene handler om historiske personer og historiske hendelser. De formidler folkelige reaksjoner i ettertid, eller i det minste står tekstene i seg selv som et uttrykk for hva som gjennom kontinuitet og gjenfortelling har blitt bevart og oppfattet av de som har stått for den muntlige overleveringen.

Selv om segnene betegnes som «historiske» påpeker Solberg (1999, s. 39) og Brynjulf Alver at det er problematisk å holde de for sannferdige fortellinger om virkelige hendelser:

Segnene er diktning som søker å gi uttrykk for det som har hendt gjennom biletmåling. Dei einskilde historiske hendingane misser verdien sin, medan hovudinstrykket av hendingane stig fram for oss som episk drama. Den sanninga vi finn i dei historiske segnene er ikkje den same som den vi møter i rettsprotokollar og historiebøker. [...] Her møter vi allmugen si oppfatning av hendingane (Alver, som sitert i Solberg, 1999, s. 187).

Heming Unges eksistens og autentisitet er med andre ord helt umulig å si noe sikkert om, men det at fortellingen er å finne både i Norge og på Island og Færøyene sier noe om at den har vært en viktig del av muntlig overlevering i disse landene. Kanskje har fortellingen et annet opphav, og kan tenkes stamme den fra enda eldre fortellinger enn som her er valgt ut.

Ballader

Ordet ballade stammer fra det latinske og italiensk verbet «ballare» som betyr «å danse» (Ridderstrøm, 2018, s.1). Opprinnelig er balladen en fransk lyrisk sjanger fra det provençalske

«ballada» som kan oversettes til «dansevise» (Solberg, 1999, s. 17). Historisk har balladene akkompagnert dans, en sentral funksjon til balladene som fortsatt praktiseres på Færøyene. Balladen er ifølge Solberg (1999, s. 17) en folkevise, fordi den er muntlig tradert og står uten forfatter. Det er allikevel viktig å påpeke at balladene kan være svært gamle, og opprinnelig har sjangeren sine røtter i middelalderen, men har fått en utvidet betydning i nyere tid. I denne oppgaven vil jeg se på balladen som en episk-lyrisk dansevise, altså en fortellende vise som har bunden form. I våre dager er det også vanlig å bruke balladebegrepet om popsanger som forteller en romantisk historie (Ridderstrøm, 2018, s. 1).

Balladen er altså en form for folkevise som stammer fra middelalderen, men den har naturlig nok også sine særpreg som sjanger. Et viktig kjennetegn som Solberg (1999, s. 21) løfter frem, er det episke ved balladen. Den skal handle om noe, og hendelsene i en ballade, har i likhet med mange fortellinger en begynnelse, et midtparti og en slutt. Handlingen kan vare i alt fra noen dager til flere år. Balladen, sier Solberg, er også dramatisk. Den handler så å si alltid om konkrete, spennende situasjoner med dramatiske høydepunkt. Ofte finner vi scener med replikkveksling. Sjangeren kan være fylt av lyriske virkemidler som har ulike funksjoner. Sist, men ikke minst, har også balladene undergrupper, og det finnes seks ulike, men kun én av disse vil være relevant her.

I denne oppgaven utgjør de balladene blant primærtetekstene den såkalte gruppen «Troll- og kjempeballader», eller «Heroic ballads», som de heter på engelsk. Denne gruppen handler ofte om sterke menn som vinner i kampen med troll og uvesener, men de kan også kjempe mot andre mennesker, for eksempel verdige motstandere som konger (Andersen, 2015, s.78). I likhet med eventyrenes inndeling i det såkalte AT-systemet, har det blitt gjort en lignende typologisering av nordiske middelalderballader som vi finner i boka *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad* (1978). Balladen om *Hemingen og Harald kongen* har typenummer ESB E 3, og beskrives som følger (Jonsson, B.R., Solheim, S. & Danielson, E., 1978, s. 203 - 206): «Man forced into contest by the king, defeats him». Videre står det mer spesifikt at Kong Harald vil vite av sin likemann og Heming blir nevnt for ham. Harald bestemmer seg for å oppsøke Heming. De har en svømmekonkurranse og Harald taper. Harald ber Heming skyte en nøtt av sin brors hode. Heming klarer oppgaven, men har igjen to piler. Når kongen så spør hva han skulle med dem, svarer han at han ville ha brukt de på kongen dersom han hadde drept sin bror. Harald får han så til å stå på ski ned en bratt bakke, noe han mestrer og kommer seg unna.

Handlingsforløp

Under denne delen vil jeg kort oppsummere handlingen i de ulike tekstene slik at leseren vil kunne forstå analysedelen bedre. Først ut er den islandske «Hemingtåtten» fra manuskriptet Flateyarbok.

Tåtten om Heming Aslaksson fra Flateyarbok

Referatet som nå kommer om «Hemingtåtten» vil være det lengste i denne oppgaven, og dette har to årsaker. Den første er at det vil gjøre det lettere å oppsummere de neste, fordi det da kun vil være nødvendig å nevne forskjeller i de neste referater. Den andre grunnen er at «Hemingtåtten» etter all sannsynlighet er den første av primærtekstene som ble nedskrevet, og vil derfor fungere som retningslinje når jeg skal se på kontinuitet og variasjon i den muntlige traderingen av fortellingen om Heming Unge.

Bakgrunnen for denne fortellingen er at halvbroren til Olav den hellige, har blitt konge. Hans navn er Harald Sigurdsson, men han har fått tilnavnet «Harald Hardråde». Navnet kommer av at han både kunne være brutal og kaldhjertet, men han hadde også uvanlig gode ferdigheter i sitt språk og i all slags idrett. Annethvert år dro kong Harald på gjestebud både nord og sør i Norge, og «Hemingtåtten» begynner med at han sender bud til høvdingen Aslak på øya Torgar som ligger i nærheten av Brønnøysund, nord i Norge. Harald vil at Aslak skal holde gjestebud for han. Først prøver Aslak å sno seg unna grunnet manglende ressurser til å arrangere noe som vil være verdig en konge, men får da beskjed om at han får gjøre så godt han kan og at Harald og hans følge uansett kommer.

Neste morgen ankommer følget til Torgar. Gjestebudet blir vellykket og kongen er fornøyd med hva Aslak har fått til. Dagen etter konfronterer kongen Aslak med at han har blitt fortalt at Aslak har latt en sønn ved navn Heming bli oppfostret i hemmelighet, og at en slik handling kan være straffbar med døden. Det er Nikolas Torbergsson, en mann i kongens følge, som har vokst opp på Torgar, som har fortalt kongen dette. Visstnok var Heming allerede som seksåring et talentfullt og sterkt barn som hadde utmerket seg i Nikolas' øyne. Aslak innrømmer omsider at dette er sant, men at han måtte sende bort Heming fordi han hadde mistet forstanden, og at han nå ikke visste noe mer om hvor han var eller hvordan det gikk ham. Kongen gir da beskjed om at han vil komme tilbake om ganske nøyaktig ett år, og at han da vil møte denne Heming.

Året etter på samme tid kommer kongen på nytt til Torgar og spør nå etter Aslaks bortkomne sønn. Aslak forteller at han ikke har skjenket kongens forespørsel en tanke, og mener at Heming er sendt så langt bort at det vil være vanskelig å få ham til Torgar. Kongen gir da Aslak en utvidet frist på to måneder til å finne til veis sin sønn. Når kongen så kommer tilbake er det fortsatt ingen Heming på Torgar, og kongen bestemmer seg da for å bli værende på Torgar fram til Aslak har klart å bringe tilbake sin sønn og presentere han for kongen. Aslak bestemmer seg da for å sende tolv mann i sitt skip ut på oppdrag for å finne Heming. Han forklarer de veien, gir de noen instruksjoner og sender de på sin vei. Mennene finner Heming, som først er uvillig til å reise, men så fort han forstår at hans fars liv står i fare, blir han med mennene til Torgar.

Vel tilbake tilbyr Heming sine tjenester til kongen. Kongen spør hvilke idretter han kan, og Heming svarer beskjedent at han har fått høre han er flink i en hel del, men at han er spesielt god på ski. Kongen setter da i stand en rekke ulike idrettsleker hvor han selv og Heming skal konkurrere mot hverandre. Først kaster de lengdekast med spyd, hvor Heming utmerker seg som vinner. Deretter skyter de på blink med pil og bue, hvor Heming nok en gang vinner konkurransen. På dette tidspunktet er kongen blitt ganske sint, og kommanderer Heming til å legge en valnøtt på hodet til broren hans Bjørn for deretter å skyte den av. Først nekter Heming, men får beskjed om at dersom han ikke skyter vil han måtte bøte med livet. Heming skyter, og han skyter attpåtil bedre enn han trenger slik at pila går like mellom hodet til Bjørn og nøtta uten å etterlate en skramme på hverken bror eller nøtt. Neste dag setter kongen mann for seg til å svømme mot Heming. Det ender med at Heming må svømme i land kongens mann, og kongen bestemmer seg selv for å kappsvømme mot Heming. Ute på fjorden forsøker kongen å drukne Heming i en langdryg brytekamp uti vannet som ender med at en sint konge svømmer i land uten at Heming returnerer. Det gjøres opp ild i storsalen, og stemningen er dårlig, da alle tror at kongen har drept Heming. Da kommer Heming inn i salen og legger kongens kniv som han har stjålet under vannkampen på kongens fang.

Dagen etter reiser kongens og hans følge tilbake til fastlandet, men Heming må følge med, for kongen vil teste hans skiferdigheter. Først blir Heming bedt om å gå på ski opp og ned ei isbelagt li. Heming gjør dette uten vansker, og kongen ber han da om å renne ned en stupbratt fjellside for så å stoppe like før en klippekant. Aslak forsøker da å gi til kongen alt han eier dersom sønnen hans får slippe å gjøre dette. En islending ved navn Odd Ofeigsson gir så Heming en linduk som har tilhørt Stefan den hellige, som han knytter rundt Heming før han skal sette utfor fjellet. Ingen mann som har hatt duken på seg skal ha dødd, og likeledes går

det med Heming. Han forsøker å bremse ved å sette skistaven sin i kongens kappe like ved kantklippen, men kongen vrenger kappen av seg og Heming styrter utfor berget. Vinden tar da tak i linduken, bærer han mot fjellsiden og hekter seg fast i en stein før Heming mister bevisstheten. Senere på natta ser den hengende Heming et stort lys over seg. Det er Olav den hellige som kommer til unnsetning. Olav gir et løfte om at Heming skal få være tilstede når kong Harald dør og svever av gårde igjen. Heming returnerer til Torgar og sin familie, men her slutter «Hemingtåtten» fra Flateyrbok brått, og det forklares ikke nøyaktig hvordan Olav får Heming ned fra fjellet.

Hemingtåtten fra Hauksbok

Dette handlingsreferatet vil ikke oppsummere fortellingen i denne tåtten i sin helhet, da det ikke er hensiktsmessig å bruke mer enn begynnelsen. Denne tåtten tar for seg Heming som nå har kommet seg til England under sitt nye navn Bjarleif, eller bare Leif. Han er en høyt respektert og dyktig bueskytter i den engelske kongens hær. Den tidligere barnløse kongen har nettopp dødd. Harald Gudinesson som har vokst opp hos kongen er kronet til ny konge, noe hans bror Toste jarl liker dårlig. Kort oppsummert ber Toste jarl den norske kongen, som fortsatt er Harald Hardråde, om hjelp til å beseire sin bror og ta tronen fra ham. Høsten 1066 reiser om lag 200 krigsskip fra Norge og over den engelske kanalen, til tross for at Hardråde har hatt onde varseldrømmer i forkant av ferden. Kort oppsummert ender tokten til norskekongen i et blodig slag ved Stamford Bridge, hvor Heming, eller nå Leif, hjelper Harald Gudinesson å drepe Hardråde ved å markere han med ei pil som gjør Gudinesson i stand til lettere å kunne sette sin egen pil i nordmannen. Etter flere nye slag, nye konger og spilt blod, ender Heming opp i ei lita, bortgjemt hytte, hvor han tjener Gud til han blir gammel, blind og omsider dør som eneboer.

Tåtten om Gaute

Denne episke folkevisa, eller kjempeballaden, er fra Færøyene og fortelles over 70 vers, og deler mange likheter med Hemingtåtten fra islendingesagaene, men inneholder også en del forskjeller. Her vil i hovedsak kun forskjellene skildres.

Det begynner med at Aslak drømmer store drømmer om Kong Haralds ankomst høyt oppe i fjellene. Harald spør etter sin overmann, og dronningen svarer at han er bondens sønn i Opplanda. Til det kongen svarer, at er denne bondesønnen hans overmann, skal hun brenne på bålet. Mens kongen reiser mot Opplanda spør han igjen langs fjellsidene etter sin likemann,

hvorpå en liten gutt svarer det samme som dronningen. Kongen advarer igjen om at dersom dette ikke er sant, skal også gutten brenne på bålet.

Når kongen ankommer spør han umiddelbart Aslak hvor han har gjemt sin arving. Aslak forteller at sønnen er død, men kongen ber om bevis i form av å se beinrestene etter ham. Aslak lurar på hvordan han skal kunne bevise noe som helst ut fra beinrester, men i samme øyeblikk kommer en stor mann ridende på en hvit hest. nemlig Gaute (les: Hemings navn i denne visa). Så kaster de både spyd og svømmer, som i «Hemingtåtten», men her prøver ikke kongen å drepe Gaute utpå vannet, og kongens kniv blir overlevert som en gevinst. Neste dag setter kongen mann for seg, sin egen svoger, til å svømme om kapp mot Gaute, men også her vinner Gaute overlegent og kongens svoger blir brakt død i land. Så blir Heming bedt om å skyte to nøtter av sin brors hode, noe han klarer.

Gaute blir så bedt om å renne ned et stupbratt fjell på ski, men natta før dette drømmer han om Olav den hellige. Olav ber han om ikke å drepe Kong Harald. Kong Harald blir selv oppsøkt av Olav i sine drømmer, og han blir bedt om å kappen sin løst om seg den påfølgende dag. Når Gaute renner nedover fjellet griper han tak i kongens kappe på veien, renner videre ned fjellet med kappen og blir fraktet ned bakkenivå av Olav som plutselig dukker opp. I siste vers får vi vite at Gaute har kommet seg til England og oppholder seg der om vinteren.

Hemingen og kongen

Denne varianten av den norske kjempeballaden går over 30 vers og begynner med at Kong Harald nok en gang etterspør sin likemann. Her får han til svar fra sin tjenestegutt at det finnes en kjempe som kan vri vann ut av stål, og når man møter Hemingen på hesten sin vil man se en mann med øyne som rennende ormer og en nese hvor ilden flommer ut. Harald setter seg som mål å oppsøke og teste denne kjempen av en mann, og han legger ut på reise. Aslak ber Heming bli innendørs når han ser kongen ankomme havnen. Aslak går for å møte kongen og de introduserer seg for hverandre. Heming kommer ned og møter dem på sin hvite hest. Aslak spør hvorfor sønnen er kommet og sier at han heller skulle blitt hjemme og passet på sin helse, men Heming skryter av at han vært borti verre, noe kongen tar som et tegn på at Heming er villig til å konkurrere mot han. Kongen beordrer så at de tidlig neste dag skal ut i kamp. De konkurrerer i bueskyting, og det blir uavgjort ettersom pilspissene deres møtes. Kongen bestemmer seg da for å beordre Heming til å utføre de umulige oppgavene å skyte en av to valnøtter av sin brors hode, finne en mann uten frender, tenne et lys i stri strøm, og å

renne ned et stupbratt fjell på ski. Heming skyter valnøtta av sin brors hode mens den andre står igjen. Det neste som skjer er skirennet, uten at vi hører noe mer om de to andre oppgavene. I det Heming kommer i full fart forbi kongen, tar han tak i kongens bein så han detter og slår nesa mot bakken. Heming renner videre og forsvinner nordover, mens kongen sverger på at dersom han får tak i Heming skal han hugge av han den ene hånda hans.

Teori og metode

Under denne delen vil jeg gå nærmere inn på hva slags teoretiske tilnæringsmetoder jeg vil bruke i min analysedel for bedre å kunne sammenligne de ulike tekstene. For å gjøre dette vil jeg bruke en strukturalistisk analysemetode fra folkediktningsteorien. Teorien er hentet fra Olav Solbergs *Inn i eventyret* (2007). Til tross for at tåtter ikke er like eventyr, vil teorien jeg henter fra Solbergs framstilling av eventyrsjangeren være universell analyse teori. Mer spesifikt snakker jeg om Axel Olriks (som sitert i Solberg, 2007, s. 40 – 42) 18 episke lover. Dette er en generell teoretisk metode som kan fungere for all folkediktning. Disse 18 lovene vil bli brukt til sammenligning av de ulike tåttene og balladene. De passer godt til dette bruket, ettersom begge sjangrene inneholder episke elementer. Utover dette vil enkelte mer grunnleggende virkemidler, samt komposisjon bli undersøkt. Jeg vil se på de ulike motivene i scenene i de ulike tekstene og fortellerstemme.

Olriks episke lover

Den danske folkloristen Axel Olrik skrev i 1908 (Solberg, 2007, s. 40-42) en artikkel om «Episke love i folkediktningen». Her tar han for seg folkediktning på et generelt nivå med 18 utformede lover som alle kan gjelde for alle undersjangre, og utgangspunktet hans for å kunne gjøre dette er at folkediktningen har et så sterkt fellespreg det faktisk er mulig å snakke om allmenne lover. Jeg vil ikke gå inn på alle 18 her, da det vil ta for stor plass, men jeg vil under analysedelen se hvilke som passer til de ulike tekstene, og om det er noen som kun passer for enkelte av tekstene.

Analyse

I analysedelen av denne oppgaven her vil jeg først se hvilke av Olriks episke lover som kan passe til hver tekst. Reglene vil til en viss grad bli parafrasert, men de er å finne i sin originale form i Solbergs bok som det er referert til ovenfor.

Hemingtåtten

Til å begynne med ønsker jeg å ta for meg «Hemingtåtten», og her vil det bli gjort som i handlingsreferatene. Her vil alle reglene bli forsøkt prøvd på denne teksten, mens det i de andre tekstenes behandling vil bli fokusert på avvik fra denne første analysen.

Regel nummer 1 sier at teksten er oversiktlig og enkelt sammenlignet med det virkelige liv. Dette stemmer til dels med tåtten, men det magiske ved redningen av Heming fra fjellet er selvsagt aldri noe som kunne skjedd i det virkelige liv. Regel nummer 2 kalles *den sceniske totalslova* og sier at det skal være skildret få personer, og at det sjelden fokuseres på flere enn to om gangen. Dette stemmer også i Hemingtåtten, men et unntak finner vi når både Nikolas Torbergsson, Kong Harald og Aslak snakker om Heming tidlig i tåtten. Neste regel (3) sier at bare det mest nødvendige og karakteristiske blir fortalt. Dette kan man si stemmer helt overens med tåtten. Regel 4 handler om at folkediktingen skal være uttrykksfull og lett å fatte. Kvasse motsetninger er vanlige, og her kan man bruke kongen og Heming som eksempel. Mens Heming opptrer ydmykt og har et rolig lynne, er kongen hard, brutal og så selvgod at han reiser halve landet rundt, ene og alene for å vinne over en mann som *kanskje* er bedre og sterkere enn han. Regel nummer fem sier at tekster sjelden inneholder andre motiver enn de som har direkte påvirkning på handlingen. Dette stemmer helt overens med tåtten som er handlingsfylte scener.

Regel seks sier at handlinga samler seg om en enkelt handling og at man ikke fortsetter å fortelle etter at høydepunktet er nådd og man har fått en løsning. Dette stemmer ikke i Hemingtåtten, da den den fortalte tiden strekker seg helt til Hemings død og inkluderer for eksempel irrelevante scener om at Heming blir gammel, blind og dør alene på ei lita hytte. I regel 7 snakker Olrik om at hvert trekk i en tekst vil føre til et mottrekk som leseren kan tenke seg. Dette finner vi mange eksempler på. Når kongen spør etter sin likemann, finnes følgelig han, og kongen finner ham. I regel 8 får vi høre at fortellingene er fortløpende, det vil si kronologiske og har mangel på virkemidler som tilbakeblikk og parallellhandlinger, noe som stemmer.

Det er kun en enkelt hovedperson (9) og alt stoffet vil på en eller annen måte dreie seg om denne personen. Dette er også tilfellet i tåtten om Heming. *Den episke motsetningsloven* (11) sier at dersom to personer opptrer og er sammen om en handling, er de også fremstilt som motsetninger. Dette stemmer overens i tåtten, og eksempler kan være Harald og Heming, Aslak og Heming (bekymret og ubekymret). *Kvileloven* (18) sier at fortellingen sjelden stopper brått opp, men at fortellingen får tid til å hvile litt ved hjelp av en avrundning. Dette stemmer i tåtten om Heming, men det er nok en litt lengre avslutning enn det som vanligvis gjelder.

Tåtten om Gaute

Denne balladen skiller seg fra ikke nevneverdig fra tåtten med tanke på de episke lovene, bortsett fra når det kommer til regel nummer 3. Dette fordi mye gjentas i versene, noe som i seg selv kan være et virkemiddel i ballader, men som ikke stemmer overens med Olriks lover, og som definitivt ikke ligner Hemingtåtten, hvor det som skjer skildres singulativt, altså kun én gang.

Hemingen og kongen

Det samme som med «Tåtten om Gaute» kan nevnes her, altså regel nummer tre. Her finner vi også en del gjentakelser som ikke stemmer overens med loven. En annen ting er at Heming blir utfordret av kongen til både å finne en mann uten frender og å tenne et lys i sterk strøm og få det til å brenne. Ut fra regel nummer 7 skulle vi kunne vente oss at Heming også klarer å gjennomføre disse utfordringene, eller i det minste forsøke, men dette blir aldri skildret.

Motiver

I alle tekstene finner vi igjen mange av de samme motivene og scenene med et par enkelte tvister. Hovedforskjellene er få, men vil nå bli oppsummert. I Hemingtåtten er det mange kampscener, blant annet fra Stamford Bridge som ikke finnes i de andre. I tillegg får vi en sluttscene som forteller om Hemings siste dager på ei lita hytte han har fått seg. I Tåtten om Gaute får vi bare vite i de to siste strofene at han drar til England og overvintrer der, mens i Hemingen og Kongen drar Heming nordover istedenfor vestover til England. En annen geografisk forskjell ligger i at i den norske Hemingen og kongen, befinner Aslak og Heming seg i «Opplanda», altså i indre Østfold, mens det i de to andre tekstene dreier seg om Nord-Norge.

Virkemidler og fortellerstemme

Språklige virkemidler i tekstene finnes, men noe stort utvalg er det likevel ikke snakk om. Begge balladene er preget av gjentakelser, vers á fire strofer og gjør mye bruk av skildringer. Dette bidrar til å skape et episk preg i balladene, men det samme gjelder i stor grad tåttene. Tåttene er enda sterkere preget av dialog enn skildringer. Det hele fortelles kronologisk. En ting man kan merke seg er at fokaliseringen i balladene er ekstern, det vil si at fortelleren vet mindre om tankene og følelse til karakterene enn de selv vet, mens den i tåttene er intern, altså viser forteller han at han vet noe om følelsene til karakterene. Et eksempel på dette kan være i scenen hvor alle tror Heming er død og kongen føler sinne, mens Aslak føler sorg og raseri, noe de aldri uttrykker gjennom dialog eller det blir vist til gjennom ytre handling. Unikt for tåtten om Gaute er at det brukes frampek i form av drømmer om at kongen skal komme nordover at noe ondt er i ferd med å skje.

Komposisjon

Det er svært ulik lengde på de tre tekstene, men de har alle det man kalle en innledning som forteller om Hemings eksistens, et midtparti hvor kong Harald er ankommet plassen Aslak og Heming befinner seg og hvor konkurransene tar plass og et høydepunkt, hvor Heming står på ski ned en bratt fjellskrent. De har alle også en avsluttende del, men det er forskjell på hvor mye plass den får. I begge balladene forsvinner Heming umiddelbart videre til et nytt sted og det er alt vi får vite før de avsluttes, mens i Hemingtåtten skildres hele reisen til England, hva som foregår der og hans siste dager. At jeg nå behandler to tåtter under ett er noe som kan være verdt å merke seg i forbindelse med dette, da Hemingtåtten fra Flateyrbok ville hatt omtrent lik avslutning som balladene dersom jeg ikke hadde bestemt meg for å gjøre dette i denne oppgaven.

Konklusjon

Vi ser at fortellingen om Heming Unge må ha blitt muntlig tradert på ganske like måter gjennom Norden, da den inneholder en del kjerneelementer i handlingsforløpet sitt som går igjen. At det likevel har oppstått ulike sjangre, ulike geografiske lokasjoner i handlingen og til og med et annet navn på Heming, tyder også på at lokal variasjon har preget overleveringen. Fortellingen står likevel på et sterkt fundament av kontinuitet som har stått igjen, og man kan si at komposisjonens hoveddeler gjenspeiler dette. Heming er først ukjent kongens kjennskap, men etter å ha hørt om han, finner kongen han i alle tre tekstene. Det ender alltid opp med at

de to tevler, men Heming vinner alltid og får alltid på sett og vis hevnet seg mot kongen på sett og vis flyktet til slutt.

Kilder

Andersen, P. T. (2015) *Norsk litteraturhistorie* (2.utgave) Oslo: Universitetsforlaget

Aursland, S. (1980) *Snegle-Halle og andre småsoger*. Oslo: Samlaget

Dokumentasjonsprosjektet (1997) *Hemingen og kongen* – Oppskrift av Moe, J. (1847) etter

Fælland, B.Å. (Tilgjengelig fra:

https://www.dokpro.uio.no/ballader/tekster_html/e/e003_002.html - Hentet: 10.12.18)

Jonsson, B.R., Solheim, S. & Danielson, E (1978) *The Types of the Scandinavian Medieval ballad*. Universitetsforlaget: Oslo

Ridderstrøm (2018) *Ballade*. Høgskolen i Oslo og Akershus. Tilgjengelig fra:

<http://edu.hioa.no/helgerid/litteraturogmedieleksikon/ballade.pdf> - Hentet: 12.desember)

Sandholm, U.A (2009) – *Heming Unge – sagnhelten fra Torgar*. Temahefter Aas Sandholm:

Brønnøysund

Solberg, O. (2007) *Inn i eventyret* Cappelen Akademisk Forlag: Oslo

Solberg, O. (1999) *Norsk folkediktning* Cappelen Akademisk Forlag: Oslo

Store norske leksikon (2018) – *Tått*. (Tilgjengelig fra: <https://snl.no/t%C3%A5tt> - Hentet

17.november 2018)